

EKP hädas provokaatoritega ja õpib tundma oma vaenlast

Valdur Ohmann*

Eestimaa Kommunistlik Partei, mis tegutses Kominterni raames põhisasas Nõukogude Venemaal, oli 1932. aastaks jõudnud Eesti Vabariigi territooriumil kraahi äärelle. 1920-ndate algul arenes EKP tõusujoones, toimus vilgas pörandaalune ehk illegaalne tegevus. Ent oli ka tagasilööke, nagu kommunistide juhi Viktor Kingissepa kinninabimine ja hukkamine ja 1. detsembril 1924 toimunud Eesti Vabariigi kukutamise katse kindlakäeline mahasurumine Eesti jõustruktuuride poolt. Eesti riik tegi 1920-ndatel tõhusaid jõupingutusi pörandaaluse kommunistliku liikumise ohjeldamiseks ja elimineerimiseks, ehkki see ei olnud kerge olukorras, kus seda liikumist mahitas Puna-Venemaa ja sealt tulevad salajased rahavood ei tahtnud lakata. Eesti riigikorra õõnestamise eest tuli elu anda Hans Heidemannil (1925) ja August Riismanil (1926). Venemaalt lähetatud pörandaaluste kommunistide juht Aleksander Leiner hukkus 1927. aastal Tallinnas politseioperatsiooni käigus – tema enda alustatud tulevahetuses Eesti politseinikega sai ta surmavalt haavata. Viimane märkimisväärne illegaalse pörandaaluste kommunistide grupi juht Johannes Jürna hukkus samuti politseinikele vastupanu osutamise käigus, 13. märtsil 1930. Johannes Jürna tegevus osutus üsna üürikeseks, sest tema oli saanud idapiiri tagant Tallinna jaanuaris 1930. Sellega oli põhimõtteliselt EKP pörandaalustele organisatsioonidele kriips peale tõmmatud, esines veel vaid üksikuid „pinnavirvendusi“. Eesti oli kümne aastaga saanud riigiks, kes suutis end kehtestada.

Sellises olukorras tuli Venemaal asuval EKP organisatsioonil asuda välja selgitama, kiks asjad on niisugusesse täbarasse seisu jõudnud. Komparteilaste ridades valmis dokument, milles viidati kõigi hädade alusele – kõikjal ringi luusivatele provokaatoritele. Samas, peeglit enda näo poole ei suunatud. Ega see stalinismile käe andnutel olnudki võimalik.

Siin publitseeritava, juunis 1932 trükki läinud EKP illegaalse propagandistliku üleskutse tiraaz oli koguni 1000 eksemplari.¹ Kirjatöö autor näib olevat Johannes Käspert, kes koostas agaralt provokaatorite nimekirju.² Seda kinnitab ka üks riidele trükitud versioon, kus

„Provokatsioon vastu!“ – Illegaalseks levitamiseks riidele trükitud variant. RA, ERAF.24.1.621.1–24

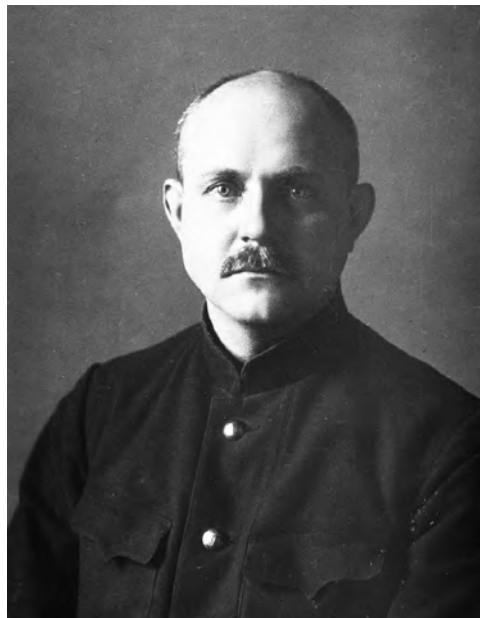
* Valdur Ohmann (1958), MA, teadus- ja publitseerimisbüroo peaspetsialist, Rahvusarhiiv, Maneeži 4, valdur.ohmann@ra.ee

¹ RA, ERAF.29.2.2.6. (kaader 7). Kirjastus „Külvaja“ väljaannete trükitiraazide loetelu.

² O. Kuuli. Fontanka ja Moika vahel Eesti kommunistide sisetülidest aastail 1919–1938. Tallinn, 2010, lk. 75.

osundatakse mitmel korral „seltsimees K-le“.³ Käspert oli saabunud 1931. aastal tšekistitöölt OGPU-st ja püüdis oma julgeolekutaustaga päästa, mis päästa annab. Temast oli saanud EKP Keskkomitee Kominterni Eesti sektiooni Leningradi büroo sekretär. Johannes Käsperti ponnistused osutusid lõppkokkuvõttes ikkagi viljatuks – NKVD arreteeris ta ja hukkas 4. novembril 1937.⁴

Dokumendi põhitekstis mainitud isikute kohta on artikli lõpus toodud lühiaandmed tähestikulises järjekorras. Peaaegu kõik neist on tänapäeva lugejatele tundmatud, mittemidagiütlevad nimed. Seda lihtsal põhjusel, et partei- või töölisliikumise ajalukku polnud neil asja. Äärmisel juhul leidsid nad äramärkimist ühes või teises parteiajaloo käsitluses, kui kuidagi muidu või teisiti ei saanud.

Johannes Käspert. Üllitise „Võitlusele provokatsiooniga!“ autor. RA, ERAF.2.1.981, l. 1

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

VÕITLUSELE PROVOKATSIOONIGA⁵

Nr. 1, juuni 1932. a.

*Õpi tundma vaenlast!*⁶

Eestimaa Kommunistlises parteis oli viimastel aastatel, parempoolse kallaku tõttu, maad võtnud provokatsiooni hädaohu allahindamine. Meie põrandaalused tegelased ja aktiiv olid jätnud unustusesse need rikkalikud kogemused, mis meie partei oli omandanud võitluses meie unustamata sm. Viktori⁷ päevil! Meie põrandaalused tegelased, selle asemel, et tugineda töörahva massidele vabrikutes ja tehastes, töörahva massilistele organisatsioonidele linnas ja maal, tuginesid kahtlastele ja isegi kaitsepolitsei poolt otsekohe meie tegelaste püüdmiseks korraldatud organisatsioonidele, missugune oli näiteks Eesti töörahva partei (ETP),⁸ mille juhid erandita kaitsepolitsei provokaatoritena püüdsid

³ RA, ERAF.24.1.621.2. (kaader 3). Põrandaalune väljaanne „Provokatsiooni vastu!“.

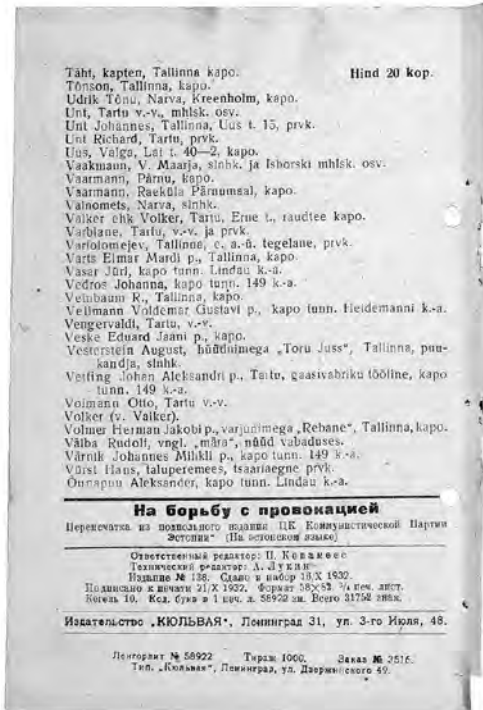
⁴ H. Suurkask. Hea kommunist on surnud kommunist. – Eesti Päevaleht, 22.09.2007.

⁵ RA, ERAF.25.1.79. Kommunistliku Internatsionaali Eesti sektioon. Agentuurosakond. Võitlus provokaatoritega ja provokaatorite nimekirjad. Dokumenti võib leida eri variatsioonides mujaltki, küllap peeti seda nii oluliseks: RA, ERAF.29.1.35.28–33p. (kaadrid 49–60); RA, ERAF.29.1.35.34–39p. (kaadrid 61–72); RA, ERAF.24.1.621. (kaadrid 1–24). EKP KK Venemaa büroo agitpropaganda osakond. Põrandaalune väljaanne „Provokatsiooni vastu! Konspiratsiooni ja revolutsioonilise distsipliini eest“; RA, ERA.949.2.21s. Poliitilise politsei komissari Tallinnas konfiskeeritud asitõendid ja juurdlusmaterjalid. EKP KK poolt välja antud brošüür „Võitluses provokatsiooniga!“ nr. 3, mai 1933 (dokumendi dateering viitab sellele, et seda tiražeeriti veel 1933. aasta järgnevatel kuudel.)

⁶ Järeltrükk EKP k. k. [keskkomitee] põrandaalusest väljaandest, trükitud EKP k. k. trükikojas nr. 362 all. „Külvaja“ kirjastus.

⁷ Silmas on peetud seltsimees Viktor Kingisseppa (1888–1922), EKP ja Eesti kommunistliku põrandaaluse liikumise juhti.

⁸ Tegelikult: Eesti Tööliste Partei, mis oli 1926. aastal Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei lõhenemisel kommu-

Provokaatorite hind – 20 kopikat, tiraž 1000 eks., trükikoht Leningrad. RA, ERAF.29.1.35.33p.

kaitsepolitsei agentidena tegutsesid, püüab mõjutada pahempoolseid tööliste ajalehti („Võitluse Aeg“, „Meie Võitluse Aeg“ jne.) nende toimetajate (Jurjev, K. Kaaver) kaudu, poetab ametiühisuste etteotsa oma nuhkisid, (needsamad Jurjev, Kaaver, siis Prooses, Laine, Aksel, Meister jne.), kontrollib tööliste pahempoolseid kultuurilisi ühinguid (jälle Laine, Aksel, siis Tannebaum, Kauer jne.), kisub oma kätte abiandmist poliitilistele vangidele, mitte vastu võttes ja tagasi saates raha nende omastelt, määrates poliitvangidele omalt poolt „MOPR-i“ „hooldajad“, püüdes sel viisil kätte saada poliitvangide läbikäimist välise ilmaga (Paul Pohla ja Ira Rševskaja kaudu poliitvangi Puusepa kirjade edasitoimetamine ja poliitvangide „põgenemise organiseerimine“, K. Kaarini, Seavere, Prooses, Akseli ja rea teiste poliitvangide „hooldajateks“ hakkamine). N. Liitu minevatesse töölisedegatsioonidesse sokutatakse sisse provokaatoreid (Lepp Johan, Kaaverid, Grimpelid, Jurjevid, Pumbod ja teised), samuti kui riigikogu valimistel pahempoolsetesse nimekirjadesse (Martinson, Pesur, Grimpel, Selge, Hist, Kaaver, Käär, Kirikal, Schmidt, Kanep, Veiss, Bristol, Laes, Muuli, Terepson j.t.).

Sarnase massilise provokatsiooni poetamisega tööliste organisatsioonidesse võime meie edukalt ainult siis võidelda, kui meie võitluse kaitsepolitsei provokatsiooni vastu viime laialistesse tööraha massidesse, mobiliseerime nende hulkade valvelolekut ja klassiviha provokaatorite vastu, kui meie igale kaitsepolitsei võttele väärilise vastulöögi anname, kui meie välja peksame pahempoolsete massiliste tööraha organisatsioonide eesotsast klassikaliselt tumedaid kahtlasi ehk kaitsepolitseiga sidemes olevaid isikuid, kui meie paneme provokaatoreid üleüldise põlguse alla, pekstes neid välja ühtlasi tööliste kogumiskohtadest ja isoleerides töölistmassidest.

nistlike vaadetega liikmete lahkumisel tekkinud partei. Parteil esines segaseid rahaasju. Partei lõpetas tegevuse 1930. aastal, kui osad nende liikmed läksid kohtu alla, mõned juhtivad tegelased (Valter Kaaver ja Leonhard Käär) põgenesid Venemaale, kus julgeolekuorganid nad vangistasid.

⁹ Siin ja edaspidi trükise põhitekstis ilmutatud nimede kohta leiab lühiaandmed tähestikulises järjekorras artikli lõpus.

meie ridu segamini lüüa, mis neil suurel määral korda läks.

Et edukalt provokatsiooniga võidelda, selleks on kõigepealt tarvis kaitsepolitsei ja tema agentide tegevust tundma õppida. Kaitsepolitsei Eestis on viimastel aastatel oma „töös“ väga palju uusi, provokatsiooni süvendavaid võtteid tarvitusele võtnud, ammutades neid rahvusvahelise kaitsepolitsei internatsionaali kogemustest. Rahvusvaheline kaitsepolitsei ja tema eesti lüli seavad tänapäeval endale ülesandeks meie organisatsioonide mõjutamise ehk kogunisti vallutamise seestpoolt, silmakirjaliselt lastes neid tegutseda, panna nendes maksma oma mõju, viis nende tegevust oportunistlisele teele, nendest kõrvaldades arreteerimise läbi ehk muul viisil enamluselt tegutsevaid seltsimehi ja poetades nende asemele oma agente ja provokaatoreid.

Kaitsepolitsei tungib praegu igale poole. Ta kasutab ära EKP organisatsioonilised grupid (Salmi⁹ trotskistiline grupp), provokaatorite Mihkalai ja Miina Hendriksoniga, ta mõjutab pahempoolsete legaalsete tööliste organisatsioonide juhtimist, nagu juba eespool nimetatud ETP-s, mille liiderid Kaaverid, Grimpelid, Histid, Käärid ja teised

Sellel otstarbel avaldame meie siinjuures esimese provokaatorite ja salanuhkide, vangivahtide jne nimekirja. Selle nimekirja täiendamise jätame meie võitleva eesti töörahva hooleks.

Eesti kodanluse ihuvahtide,

Eesti kaitsepolitsei ametnikkude, salanuhkide, provokaatorite, kaitsepolitsei tunnistajate-pealekaebajate ja teiste töörahva vägistajate, veristajate ja piinajate

nimekiri nr. 1,

kokku seatud selleks, et kõik ausad töörahva liikmed oma vaenlast tunda ja oma tegevust nende eest varjata võiksid.

Süü nimekirja ei ole seekord võetud nuhkide politsei avalikud ülemad, nagu Soomanid, Eiskopid, Kapstad j.t., kelle verised teod töörahvale juba ülduselt teada, samuti vangimajade ülemad, kodanliste parteide liikmed ja sotsliste parteide ning sotsliste ametiühisuste juhtivad tegelased, kaitsepolitsei, suured majapere-mehed, hallparunid, kes kuuluvad kaitsepolitsei agentide ja vabatahtlikkude informaatorete hulka ning kelle eest revolutsiooniline töölisklass oma tegevust iga sammu peal peab varjama. Välis- ja kriminaalpolitseinikkudest on need kui kaitsepolitsei ametnikud märgitud, kes viimaste ülesandeid täidavad.

Lühendused:

a.-ü. – ameti-ühisus;

es. – esimees;

juh. – juhatus;

kapo – kaitsepolitseinik, kaitsepolitsei;

kapo tunn. ... k.-a. – kaitsepolitsei tunnistaja-pealekaebaja...kohtu-asjas, protsessis;

kriipo – kriminaalpolitseinik;

krld. – korraldaja;

lg. – liige;

mhlsk. – mahalaskmistest;

nstr. – naisterahvas;

osv. – osavõtja;

plkb. svlj. kht. – pealekaebaja sõjavälja kohtus;

prvk. – provokaator;

slnhk. – salajane nuhk;

vngl. – vangla;

vn. – vanem;

v.-v. – vangivaht;

väpo – välispolitseinik;

ärnd. – äraandja ülekuulamisel;

üh. – ühing;

ü.-a. – ülema abiline.

Vangla „märaks“ hüüetakse vangide keeles nuhkisid, keda vangide sekka paigutatakse.

Aalberg, Sindis, slnhk.

Aalbok Elmar, Tallinna transporttöölise a.-ü. juh., prvk.

Aaman Joh. Jaani p., kapo tunn. 149 k.-a.

Abrams, Gustav, Pauline ja Richard, Jägala, slnhk.

Adamson, Salme, kapo tunn. Heidemanni k.-a.

Aksel, nstr., Tallinna, töölise kult.-har. üh. lg., prvk.

Aleksandrov, Tartu, v.-v.

Allikas Aleksander, Valga, Võru maantee 4, slnhk.

Altöf Lucie, Tallinna, slnhk.

Annus, Tartu, v.-v.

Arro Hans, Rakvere, kapo tunn. 149 k.-a.

Aspe, Sindi slnhk.
Aspel, Tallinna, kapo.
Ausmann, Pärnu, kapo.
Ausmann, Pärnu, kantselei teenija, mhlsk. osv.
Baldin, türmi „mära“ Petserist.
Barlo, nstr., Tallinna prvk.
Batanov, türmi „mära“.
Berendson E., Tallinna kapo.
Berger Alfred (Petin Karl), rahvusvaheline slnhk. 1919-20. a.
Bergmann, Narva, Paemuru t. Baumann m. 2-3, kapo.
Brandenburg-Treier Robert, Tartu 7 jalga pikk, prvk.
Brenner, Narva, v.-v.
Brumbachid, ema ja poeg, Tallinna, prvk.
Zimmer, Tallinna kapo.
Dambe August, k.-l. „Lembüti“ tulemees, slnhk.
Deinhardt Vilhelm Antoni p., kapo tunn. Heidemanni k.-a.
Eidermann August, Tartu, Peetri 42, prvk.
Eier Elmar Jaani p., Pärnu, kapo tunn. 149 k.-a.
Ellisaar Hans, kapo tunn. Linnu k.-a.
Ermann Johan Tõnise p., Narva, kapo.
Esperg, „Avtroili“ meeskonnast, prvk.
Essenson Rudolf Hansu p., Rakvere, kapo tunn. 149 k.-a.
Evert, Pärnu, 3. diviisi ametnik, slnhk.
Folker, Tartu, kapo.
Frei, Tartu vn. v.-v., mhlsk. osv.
Grauberg Aleksander, prvk.
Gross J., Tallinna, kapo.
Grossholm, Pärnu, prvk.
Gustavson August Jaani p., Pärnu, kapo.
[---]

Eelloetletud 40 nimele järgneb 294 nime samas stiilis ja üldjoontes samade süüdistustega. Kokku 334 kommunistide vastalist, nõndanimetatud provokaatorit. Kel nimekirja vastu sügavam huvi, võib seda VAU kaudu lähemalt uurida: RA, ERAF.25.1.79 (kaadrid 6–14). Näib, et seda nimekirja on kokku pandud kiirustades, üsnagi läbimõtlematult, lahmivalt. Ehkki eessõnas on osundatud, et kaitsepolitsei ülemad on nimekirjast välja jäetud, leiab nende nimesid sealt ikkagi, nagu näiteks Sooman. Selleks ajaks olid juhtivatele kohtadele asunud Reinhold Täht, Elmar Varts, kes samuti figureerisid nimekirjas.

„Võitlusele provokatsiooniga“ põhitekstist leiab 12 isiku nimed, kes võeti NKVD hammasrataste vahele. Neist kümnel tuli anda seal elu. Vaid kahel õnnestus sellest kadalipust eluga pääseda: Arnold Pesur jõudis 1956. aastal Siberi vangilaagrist Eestisse tagasi, Leonhard Kääril õnnestus 1945. aastal, pärast 10-aastast vangistust ja sellele järgnenud 5 aastat asumist põgeneda läbi Poola ja Saksamaa USA-sse. Läänemaailmas leidsid pelgupaiga ka Johan Lepp (Prantsusmaal) ja Roman Laes (USA-s). Kümnel juhtumil jäi niinimetatud provokaatorite saatus lõpuni välja selgitamata. Neist keegi ei saanud ihaldatud personaalpensiooni kommunistidele osutatud isiklike teenete eest. Stalinismi räigetel tingimustes valminud dokument käis selles mainitutega minevikuarjuna kaasas ka pärast Stalini surma.

Küünilisuse tipp on see, et 1930. aastal leidsid NSV Liidus karistuse muu hulgas ka kaks teise riigi, ehk Eesti parlamendi liiget, Valter Kaaver ja Leonhard Käär.

Võilusele provokatsiooniga! Kominterni poolt põhitekstis esile tõstetud isikute lühiaandmed.

Aksel, Alide (1902–?). Ametiühingutegelane Narvas.

Bristol, Jaan (1885–1962). Väikemaapidaja Kehtnas Kalbu külas. 1923. a. kandideeris Tööraha Ühises Väerinna Harju maakonna nõukogusse. Kehtna vallavolikogu liige. Kandideeris IV Riigikogu valimistel. Provokaator, kes oli pahempoolsete nimekirjas 1932. a. V Riigikogu valimistel, kuid EKP paljastas ta enne valimisi, pidas teda „kahtlaseks isikuks“. (RA, ERAF.27.11.18-6, kaader 183, 187) Alates 1932. a. trauma tagajärjel vaimuhaige. 1962. a. suri Tallinnas, maetud Rahumäe kalmistule. Poeg Egon astus vabatahtlikult hävituspataljoni ja sai 1941. a. Viljandi all surma, teine poeg Herbert astus samuti 1941. a. vabatahtlikuna hävituspataljoni ja suri 1942. a. tööpataljonis Sverdlovski oblastis Kamõšlovis.

Grimpel, Arnold (1901–1937). 1926. a. kandideeris ETP nimekirjas Riigikogusse. 1928. a. heideti Riigikogust välja. 1930. a. põgenes NSVL-i, kus arreteeriti ja mõisteti kõrgeim karistussäär – mahalaskmine, mis viidi täide Novgorodis.

Grimpel, Johannes (1899–1937). 1926. a. kandideeris Riigikogusse ETP nimekirjas 1926. a. vahistati Tallinna poliitilise politsei korraldusel, kohtu-uurija vabastas ta. Läks salaja juunis 1928 Nõukogude Venemaale. Arreteerimise järel kõrgeim karistussäär – mahalaskmine, mis viidi täide Karjala ANSV-s Kemis.

Hendrikson, Miina (1884–?). 1925–1926 töötas Nõukogude Venemaa saatkonnas koristaja-pesunaisena. Figureerib Pärnu Kaitsepolitsei arvestuskaardil al. 1925. a. 1926. a. kutsuti ta NSVL-i, kuid pöördus sealt loata tagasi. 28.05.1927 tuli salaja Komarovka piiripunkti kaudu Eestisse. Vahistati 1930, tema juures tehti läbiotsimine, kuid tagajärjeta. Vene saatkonnas töötas 1926. a. ka tema õde Kristiine Jürkmann, kellest hiljem sai Roopa tn. 12 asunud salapiiritusepunkri pidaja (Punkripidaja ründas kordnikku. – Kaja, 16.11.1933, nr. 269).

Hist, Friedrich-Voldemar (1900–1943). Kunstnik. Õppis kunsti Tartus Pallases, Berliinis ja Riias. Tuli vanemate tallu Võrumaale. 1927. a. astus Eesti Tööliste Partei liikmeks ja 1928. a. sai selle partei asjaajajaks. EKP liikmeks on teda peetud 1927–1932, mil ta sealt välja arvati kui provokaator. 1929–1930, kuni ETP likvideerimiseni oli Riigikogu liige. 1932. a. läks taas vanemate tallu. 1940. a. novembris NKVD arreteeris ta, süüdistatuna provokatsioon. Suri kinnipidamiskohas Ussollagis Venemaal.

Jurjev, Elmar (1908–1941). Eesti kommunistide sõnul, mis avaldati NSVLis ilmuvas kommunistide ajalehes 1932. a., oli ta Wõitluse Aja tegevtoimetaja, provokaator, kaitsepolitsei agent. NKVD arreteeris ta 29.10.1940. Süüdistuse järgi poliitilise politsei informaat. Surmaotsus viidi täide 10.06.1941 kinnipidamiskohas Tallinnas.

Kaarin, Kaavet (?–?). Tallinnas Tööliste Kultuur-hariduslise Ühingu revisjonikomisjoni liige. Oli viimases valimiskomisjonis liikmeks ja kandidaadiks, kes üles seatud kehvikute poolt. (RA, ERAF.27.11.18-21, kaader 110) Siin tõenäoliselt tegemist eksitusega. Peaks olema Karin Kaaver. (autori märkus)

Kaaver, Felix (1906–1930?). Valter Kaaveri vend. ETP liige. 1930. a. põgenes koos vennaga NSVL-i. Arreteeriti ja peksti Butõrka vanglas surnuks. (I. Jeletzky. Muinasloo ohver. Oskar Kruus. „Vabakäiguvang“. – Videvik, 24.02.2005, nr. 8)

Kaaver, Karin (1907–1944). Elmar Jurjevi kaaslane ja abiline. NKVD arreteeris ta 28.11.1940. Süüdistus – poliitilise politsei agent. Suri 16.02.1944 kinnipidamiskohas Karanganda oblastis.

Kaaver, Valter (1904–1946). Luuletaja, ajakirjanik. Alates 1927. a. EKP liige. Alates 1928. a. ETP keskkomitee esimees. 1929–1930 Riigikogu liige. 1930. a. märtsis põgenes NSVL-i, kus

arreteeriti. Vabanes 1934. a., kuid arreteeriti uuesti 1937. a. Suri NKVD kinnipidamiskohas Ukrainas.

Kanep, Karl (1883–1935). Metallitöölise ametiühingu liige. ETP Keskkomitee liige al. 1928. kandideeris ETP nimekirjades Riigikogusse. IV Riigikogu liige, alates 24.03.1930 (Oskar Torki asemel). (Rahvusraamatukogu: http://vana.nlib.ee/html/expo/p90/p1/liikmed_4rk.html 29.08.2018)

Kauer, Elmar Johannes (1904–?). Kommunistide silmis provokaator. 1924. a. algul sai kommunistliku kihutustöö eest 15-aastase vangistuse. 1926. a. anti talle armu. õhutas AS Fr. Krulli tehase töölisi streigile. 21.03.1940 esines taas kihutuskõnega, mille eest sai Tallinnas elamise keelu. Saksa okupatsiooni ajal, 1942. a. oli vahialune.

Kirikal, Aleksander (1886–1970). Kingsepp, ametnik, karskustegelane, IV Riigikogu liige. Kommunistide silmis provokaator. Võitles EKP poliitilise joone vastu ja ühines sotsidega. (RA, ERAF.27.11.18-27, kaader 193) 1927. a. avaldas soovi sõita NSVL-i. ETP revisjonikomisjoni liige al. 1928. Tallinna transporditöölise ametiühingu liige. 1930. a. kandideeris ETP nimekirjas Tallinna linnavolikogusse ja sai linnavolinikuks. 1930-ndate teises pooles osales kommunistliku ilmavaatega inimeste koondise, kultuuriühingu „Idee“ tegevuses, pidades seal loenguid. 1937 sai temast Eestimaa Töölisühingute Keskliidu liige. Suri 26.10.1970. Maetud Tallinna Rahumäe kalmistule.

Käär, Leonhard (1904–1963). ETP liige, osales selle juhtorganites. Riigikogu liige. märtsis 1930 põgenes NSVL-i koos Valter Kaaveri ja teiste kaaslastega. Nõukogude julgeolek arreteeris ta ja määras karistuseks 10 aastat, mida kandis Vaigatši saarel maavarasid otsides. Vabanes 1940. a. Tema karistusjärgseks asumispaigaks viieks aastaks sai Komi ANSV. Seal tutvus Poola päritolu juuditari Lolaga (sündinud Ganc) ja abiellus temaga. Sõja lõppedes põgenes koos abikaasaga, kasutades tema tutvusi poolakate seas, valedokumentide abil NSVL-ist ja jõudsid lõpuks USA-sse. Leonhard Käär suri 1963. a. New Jersey osariigis.

Laes, Roman (1905–1971 California). Tööline, poliitik. 1927. a. kandideeris ta kohalikel valimistel Harjumaal töölisnimekirjas. 1931. a. sai temast Tartu töötute juht. V Riigikogu liige. Leningradi kommunistlik ajaleht Edasi tembeldas Laesi kapo agendiks ja provokaatoriks. Mõisteti 22.03.1933 kordniku peksmise eest kaheks kuuks vangi. Veel mõisteti talle joobnud olekus rahurikkumis eest üks nädal aresti ehk 20 krooni trahvi. 06.05.1933 joobnud olekus „tegi mürtsu“. Roman Laes praalis: „Mis sa võmme kardad. Politsei on kukepea. Niikaua kui mina olen Riigikogu liige, on politsei null.“ (vt. Polpol kartoteek). 02.06.1933 võttis välispassi Saksamaale, Austriasse, Ungarisse ja Šveitsi sõiduks. Irboska poliitilise politsei komissari andmeil kavatses 30.06.1937 salaja NSVL-i sõita. 29.07.1937 võttis välispassi Prantsusmaale sõiduks. Ta oli lühikest aega NKVD poolt arreteerituna vahi all, vabastati „proovi peale“. Kasutas olukorda ja põgenes Läti. (Võitleja 1955, nr. 9, lk. 6) Oli Saksa sõjaväes, pataljon Narva koosseisus (Jupo kartoteek). 1943 deserteeris. Läks Soome, sealt Lapimaa kaudu Rootsi. 1946. a. läks Austraaliasse ja sealt 1948. a. Uus-Meremaa kaudu USA-sse.

Laine, Helene (?–?). Tallinna töölisühingute provokaator. (RA, ERA.249.2.20, l. 45)

Lepp, Johan (ka **John, hiljem Ignace**, 1909–1966 Prantsusmaa). Ajakirjanik. Kommunistide arvates 1929. a. NSVL-is Oktoobrirevolutsiooni pidustustel käinud töölisdelegatsiooni liige, rahvusvaheline avantürist ja provokaator. (RA, ERAF.27.11.18-40, kaader 283) NSVL-is olles sai Jaan Rea'lt ülesandeid tegutsemiseks. 1928. a. Ajalehe Sakalamaa Teataja toimetaja. Kui ajaleht 1929. a. kinni pandi, hakkas ETK häälekandja Töölised, Edasi kaastöötajaks. Püüdis astuda ETP liikmeks, kuid ei võetud, sest pürgis liialt jõuliselt sinna juhtivale kohale. Jaanuaris 1930 tahtis salaja NSVL-i minna, kuid tabati. 13.04.1930 vabanes vangimajast, seejärel lahkus Eestist. Oli Saksamaal, seejärel Rootsis, kus ta võeti kinni ja saadeti Soome.

Soome andis ta 10.02.1934 Eestile üle. 1935. a. oli ta Hollandis ja kuulutas, et John Lepp peab katoliiklikke loenguid. Lepa seiklusrikkast elust loe lähemalt: M. Tamm. Vikerkaar loeb. Ignace Lepp – kommunist, filosoof, preester, sul. – Postimees, 26.05.2017, <https://kultuur.postimees.ee/4121161/vikerkaar-loeb-ignace-lepp-kommunist-filosoof-preester-suli> (vaadatud 28.08.2018).

Martinson, Hans (1872–1935). Kuulus III, IV ja V Riigikogu koosseisu, kuhu ta valiti Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei nimekirjas Harjumaalt.

Meister, Karl (1906–?). Tartu ametiühingutegelane. Kommunistide arvates salanuhk, provo-kaator (RA, ERA.249.2.20, l. 45)

Mihkalai, Aleksander (?–1927). Ernst Mihkalai vend. 1926. a. läks Venemaale. 1927. a. lasi GPU ta maha.

Mihkalai, Ernst (1905–?). Ametilt tisler. Alates 1920. a. Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Tallinna noorteosakonna liige. 1923. a. sügisel läks salaja üle piiri Venemaale. 1926. a. naasis Eestisse. Võru (1926) ja Pärnu (1927) poliitilise politsei komissar on fikseerinud tema tegevuse Eestis. Eesti kommunistid seostasid Mihkalaid nende pörandaaluse tegelase August Riismanni sissekukkumise ja hukkamisega 1926. a. Alates 1931. a. Venemaal, kus tegutses kooliõpetajana.

Muuli, Karl (1906–?). Kivitöoline. Tartu töötute komitee esimees. Töölisspordi Ühingu liige. 1932. a. kandideeris V Riigikogu valimistel pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjas Tartumaa ja Võru-Valga-Petserimaa valimisnimekirjas.

Pesur, Eduard (1905–1969). Võeti 1926. a. korraks vahi alla. 09.09.1926 mõistis ringkonnako- kohus ta õigeaks. 1926. a. valiti Riigikogusse. Oli III, IV ja V Riigikogu liige. Alates 1928. a. ETP keskkomitee liige. ETP III kongress 12.01.1929 heitis ta ETP-st välja. Pärast sõda töö- tas Tallinna Leivakombinaadi autojuhina. 01.11.1948 arreteeriti. 08.01.1949 mõisteti ENSV Siseministeeriumi Sõjatribunali otsusega süüdi, karistuseks 25+5. 18.08.1956 vabanes kinni- pidamiskohast Dubrovlagist.

Pohla, Paul (1894–1942). Tallinna Karistusvangla ülem 1929–1933. Alates 1933. a. invaliid- suspensionil. 21.06.1940 asus tööle raamatupidajana, enne seda tegutses tõlkijana. Suri oota- matult juulis 1942 (Eesti Sõna, 05.07.1942, nr. 127, lk. 3).

Prooses, Helene (1898–1984). Kommunistide sidepidaja. Kominterni Eesti sektsioonis peeti teda vangla direktori Pohla sõbraks. Veterankommunistide Juliana ja Salomonina Telmani ning Alviine Puusepa toetusel üritas kummutada oma süüdistust provokaatorluses. Jõudis personaal pensionini, aga üksnes oma sõjas langenud poja ja mehe eest. Mees Johan Prooses jäeti 1941. a. pörandaalusele tegevusele, hukati oktoobris sakslaste poolt. Poeg Endel osales Hispaania kodusõjas ja 1943. a. saadeti partisanina Läänemaale, kus tabati ja hukati. (RA, ERA.R-16.3-k. 2454)

Pumbo (Kasemets, Fantaal), Helene (1905–1987). Provokaator, kelle eesti tööliste delegat- sioon 23. mail 1932 oma ridadest välja viskas. (RA, ERAF.27.11.18-65, kaader 55–56)

Puusep, Alviine (1905–1987?). EKP liige aastast 1925. EKP Keskkomitee suunas ta 1929. a. septembris Eestisse illegaalsele parteitööle, arreteeriti siin 1931. Seejuures üritas arreteer- rijaid tulistada, mis ebaõnnestus. 1932. a. mõisteti 12 aastaks sunnitööle. Kuna ta ei olnud Eesti kodanik, saadeti augustis 1938 Venemaale, kus NKVD võttis ta vahi alla. Vabastati mais 1939. Juulis 1941 astus Rahvakaitse. Aastail 1941–1944 oli Punaarmee medõde Leningradi rindel. Sõja lõppedes EK(b)P Keskkomitees instruktor ja lektor. Alates 1947. a. oli Tallinna Pedagoogilises Instituudis marksismi-leninismi kateedri juhataja, 1953. a. lahkus

sellelt ametikohalt. Aastail 1953–1958 Tartus EPA-s marksismi-leninismi aluste kateedris õppejõud. Läks Eestist Siberisse Krasnojarski kraisse. Oli kirjavahetuses Eestis elava omaaegse põrandaaluse tegelase ja kompartei veterani Alma Vaarmanniga vähemalt 1980-ndate alguseni.

Rshevskaja, Ira (?). Kommunistide hinnangul provokaator ja vangla koputaja.

Salm, Alvin (1901–1927). Alates 1918. a. EKP liige. Arreteeriti. Pärast Tartu rahu vahetati (1922) välja Nõukogude Venemaale. EKP keskkomitee Venemaa büroo sekretär. 1926. a. hakkas A. Salm kahtlema EKP keskkomitee poliitika õigsuses ja tunnistas seda Jaan Anveltile. Anvelt kahtlustas Salmi sümpaatias Zinovjevi opositsiooni suhtes ja teatas, kuhu vaja. Julgeolekuorganid arreteerisid Salmi 1927. a. Eeluurimise ajal poos end vanglas üles. Alvin Salm oli olnud sidemetes Mihkalaiga.

Schmidt, Theodor (1897–1941). Tööline. IV Riigikogu liige, kellest sai baptist. (RA, ERAF.27.11.18-95, kaader 193, 201) Suri juulis 1941, maetud Siselinna kalmistule.

Seaver(e), Maria (1898–1985). Kommunistide silmis provokaator. Sidepidaja kohalike kommunistlike tegelaste ja Tallinna Keskvangimaja poliitiliste vangidega. (RA, ERAF.27.11.18-74, kaadrid 586–590, 592) Nõukogude ajal personaalpensionär (maksti pensioni Tallinnast evakueerimisel 1941. a. hukkunud abikaasa Kristjani eest).

Selge, Ernst (1895–1981). Kommunistide silmis: provokaator valimistel Riigikogusse juba 1926. a. Eesti Tööliste Partei liider. (RA, ERAF.27.11.18-77, kaadrid 36–38, 42, 57) ETP Keskkomitee liige, seltskonnategelane, sportlane.

Tannebaum, August (1901–?). Ametilt sepp, ametiühingutegelane Tallinnas. Kommunistide arvates varas ja provokaator. EKP liige 1930–1931. Läks 1931. a. lõpus salaja NSVL-i, vahistati, oli eeluurimise all, vabastati ja saadeti 1932. a. tagasi Eestisse. Eestis karistati 01.04.1932 kahenädalase arestiga. 1933. a. keelati Tallinnas elamine. Abikaasa Benita Tannebaum jäi Tallinna, kus 1941. a. organiseeris põrandaalust vastupanuliikumist. Sakslased arreteerisid ta detsembris 1941. (O. Ole. Tõtt ja valet sõjasuvel 1941. Põrandaalune kommunism Eestis 1941. – Vaba Eestlane, 31.08.1966, nr. 66)

Terepson, Richard (1905–?). Narva kiutöölise ametiühingu liige 1922/23. Provokaator, kes oli pahempoolsete nimekirjas V Riigikogu valimistel, kuid EKP paljastas ta enne valimisi. Peeti kahtlaseks isikuks. (RA, ERAF.27.11.18-84, kaader 842, 844) Terepson üritas 23.03.1932 salaja NSVL-i minna, kuid eksis ära ja langes Eesti piirivalve kätte, pärast seda kui oli sattunud NSVL-i territooriumile. Karistati kahenädalase arestiga.

Veiss (Hiis), Konstantin (1896–1962). Fr. Krulli vabriku treial. Tööliste saadik III Riigikogu koosseisus alates 07.05.1928 (August Luige asemel). Provokaator, kes oli pahempoolsete nimekirjas V Riigikogu valimistel, kuid EKP paljastas ta enne valimisi. 1928. a. NSVL-i delegatsiooni liige. Pidas sidet nuhkidega. (RA, ERAF.27.11.18-9, kaader 2, 42, 45–49) Eesti poliitiline politsei on 19.05.1932 kirja pannud, et hõikas välja Rootsi kuninga kohta haavavaid ütlusi, mille eest pandi 5 kuuks ja 10 päevaks türmi. 1938. a. õhutas Fr. Krulli tehase töölisi streigile. Saksa julgeolekupolitsei kartoteegi järgi vahistati septembris 1941, kuid 20.12.1942 vabastati. Aastail 1947–1951 maksti talle personaalpensioni, siis lõpetati maksmine. Vaatamata korduvatele taotlustele personaalpensioni ei taastatud. Maetud Tallinna Rahumäe kalmistule.